

18. Rostos cementlemez. Elterjedt építkezési anyag a háború utáni Ausztráliában.

19. A Snowy Hegyek Hidroelektrikus Tervének kivitelezése akkoriban a világ egyik legnagyobb mérnöki teljesítménye volt. Tizenhat duzzasztógát és hét erőműtelep épült, melyeket a hegyekben fúrt alagutak rendszerén át az eltérített Snowy folyó és mellékfolyóinak a vize táplált. Három nagyváros áramellátását és a belföld szikkadt földjeinek öntözéses megművelését szolgálta. A huszonöt évig tartó munkálatokat végző, százezer főnyi munkássereg kétharmada újonnan érkezett európai emigráns volt. A volt háborús ellenségek, egymással torzalkodó nemzetiségek közös erőfeszítése Ausztráliának az

új világba lépését és multikulturális társadalmának a születését jelképezte.

20. A tömeges bevándorlás szükségességéről a „*Populate or perish*” (Népesedj vagy pusztulj) érvével győzte meg az ellenkező szakszervezeteket, szavazókat a háborús kormány minisztere, Arthur Calwell. Ugyanakkor a „Fehér Ausztrália” politikáját továbbra is érvényesítette.

21. A II. világháborúban Darwint bombázták a japánok, megszállták Új-Guineát, több ausztrál teherhajót pusztítottak el, s a Sydney-öbölbe három egyszemélyes tengeralattjárójuk lopkodott, hogy az ott horgonyzó hajókat felrobbantsa. Mindhárom *mini-sub* elsüllyedt.

Radnóti Miklós versfordító-pályázat

Francesco Petrarca

ÁLDOTT LEGYEN A NAP, AZ ÉV, A HÓNAP

Áldott legyen a nap, az év, a hónap,
az évszak, a napnak órája, perce,
s a szép vidék s a hely, hol foglyul ejtve
a szép szemek először rám ragyogtak;

s áldott az első édes fájdalomnak,
Ámorra találásomnak keserve,
s az íj; s a nyíl, mely bensőm megsebezte,
s a sebek, melyek szívemben sajognak.

S áldottak a szavak, mik messze szálltak
Hölgyemet hívó elszórt rímeimben,
s a sóhajok, a könnyek és a vágyak;

s áldott a lap, min hírét messze vittem,
s gondolatom, hol nincs hely senki másnak,
ő tölti be, övé már benne minden.

Szénási Ferenc fordítása

Friedrich Hölderlin

DIOTIMA

Bősz elemeknek a békét vitted, jöjj, szeliden szállj
káosz-időkre, te mennyei múzsa-öröm,
szűnjön a gyilkos küzdelem isteni éneked által,
szívben a kettévált hadd legyen újra egész!
Hadd keljen ki az ember fennkölt hajdani lényé
tündöklő derüvel vad kora mélyeiből!
Szépség, töltsd be sivár lelkét étellel a népnek,
jöjj lakomára, legyél templomok éke megint!
Hisz Diotima, miként a virág, él s nyílik a télben,
szelleme oly gazdag, s hívja a nap sugarát.
Ámde a szellem napja, a szebbik lét oda régen,
s éjjeli fagyban most dúlnak a zord viharok.

Tassonyi Helga fordítása

Mann Lajos

AJÁNLAT EGY JÓZSEF ATTILA-TÖREDÉK HIÁNYZÓ SORAINAK PÓTLÁSÁRA

Egy verset sokféle okból hagyhat töredékben a költő. A legkézenfekvőbb oknak az tűnik, hogy az adott pillanatban nem tudta folytatni, később pedig már nem volt módja vagy kedve rá. A kedv hiányának is többféle oka lehet: vagy az, hogy közben kiábrándult a félbemaradt kezdeményből, vagy az, hogy ezt az eredeti gondolat tökéletesebb megvalósulása szorította háttérbe, tette fölöslegessé. Sok költő ilyenkor papírkosárba dobja a kiselejtett anyagot, az olyan költő azonban, aki komoly jelentőséget tulajdonít munkája minden fázisának, megőrzi mint tanulságot rejtő dokumentumot. Az is előfordulhat persze, hogy később a töredéket befejezett alkotásnak érzi, és azért nem nyúl hozzá.

József Attila töredékeinek egész sora minősült idővel önálló alkotásnak, nem egynek népszerűsége még a kezdettől fogva elismert nagy versekét is felülmúlja. Főleg a megzenésített töredékeké. Már is igen nagy és egyre gyarapodó azoknak a zeneműveknek a száma, melyeknek József Attila-verstöredékek szolgálnak ihlető forrásául. Ennek okával már többen is foglalkoztak, nekem itt nem célokom kitérni sem erre, sem e művek egyéb műfajú alkalmazásaira. Ami igazából foglalkoztat, az a később nem önállósult töredékek problémája az irodalomtörténeti megközelítéstől kezdve az aktív írói beavatkozásig.

Nem kétséges, hogy a töredékek, kiváltképp az olyanok, ahol a vers eleje és vége elkészült, de közepén hézagok vannak, állandó kihívást jelentenek az utókor költői számára. Szeretnék ezeket a hézagokat betölteni, a verset kiegészíteni. Kérdés, hogy joguk van-e rá, és ha igen, hogyan kell eljárniuk. Ez a munka nem hasonlítható a képző- vagy építőművészi restaurátoréhoz. Neki egy valamikor már elkészült művet kell az eredetihez hűen helyreállítania, míg a töredék kiegészítőjének nem áll rendelkezésére ilyen minta, ezért mintegy a vers költőjének társszerzőjeként kell megoldania feladatát. Mi tagadás, ez elég nagyképűen hangzik, de ha jobban belegondolunk, nem is annyira szerénytelen. Mindenkinek, aki egy verset elolvas vagy meghallgat, nem is szólva arról, aki előad, valamilyen módon társszerzővé kell válnia. Lényegében ugyanez a feladat vár a töredék kiegészítőjére, megtoldva azzal a nehézséggel, hogy munkájának eredménye utólag sem vethető egybe a szerzőével. Csupán valószínűsíthető, hogy nem jár messze annak elképzelésétől.

Az a töredék, amelyet az alábbiakban megpróbálok kiegészíteni – feleletet igyekezően adni munkámmal a fenti kérdésekre is –, József Attila Juhász Gyula halálával kapcsolatos három versének középső darabja. Jobb megértéséhez idézzük fel előbb a befejezett elsőt:

MEGHALT JUHÁSZ GYULA

*Szól a telefon, fáj a hír,
hogy megölted magad, barátom,
és konokul fekszel az ágyon.
A bolondok közt se bírt*

*szíved a sorssal. Sehol írt
nem leltél arra, hogy ne fájjon
a képzelt kín e földi tájon,
mely békén nyitja, lám, a sírt.*

*Mit mondjak most? Hogy ég veled?
Hogy rég megölt a képzelet?
Még nő szép szakállad s hajad.*

*Fölmondjuk sok szép versedet.
Mosdatnak most. Anyád sírat
s társadtól jön egy sírirat.*

Ez a szonett 1937. április 5-i keltezésű, tehát egy nappal az után fejezte be a költő, hogy barátja, az 1883. április 4-én született Juhász Gyula ötvennegyedik születésnapján önkéntesül végzetet vetett életének. Vele nemcsak atyai barátját és költészetének kezdettől fogva egyik legfőbb támogatóját, értőjét veszítette el József Attila, hanem bajtársát is, akinek törekvései mindvégig párhuzamosan haladtak az övéivel.

A tragikus esemény nem érte egészen váratlanul. A hosszabb ideje idegszanatóriumban fekvő Juhász Gyula állapotáról már régóta riasztó hírek keringtek. Ezek annál is fájóbban érintették, mert a barátját gyöttrő depresszió és öngyilkossági készletés mélyesen ismerős volt számára. Hasonló betegség kínozza őt is, bár az, Juhász inkább apatikus hangulataival szemben, nála főként heves indulatkitörésekben jelentkezett.

Az, hogy barátja, ha mégoly keservesen is, de állta a szenvedést, biztatást jelentett számára, hogy ő is állni fogja. Ez a bizakodás most súlyos sebet kapott.

A búcsúztató vers szép és gondosan kidolgozott. Az első versszak lezáratlan vége lendületes áthajlással megy át a másodikba, és állítja fel a halotti diagnózist. A képzelet kórokozó szerepe az első tercina második sorában is visszatér és kap ezáltal külön nyomtatékot. Finom párhuzamot képez a két tercina „*Mit mondjak...?*” és „*Fölmondjuk...*” bevezető párosa. A befejező rímpár pedig, a Kosztolányi egyik fordításából átvett „*sírat*” és „*sírirat*” igen frappánsan zárja le a verset.¹ A költemény második fele valahogy mégis fáradtnak tűnik. A tényközlő megállapítások szárazan, már-már fásultan konganak. Nem meglepő hát, hogy utána egyéb megoldással is megpróbálkozott.

Íme, a próbálkozás:

Te öngyilkos, micsoda példát
adtál nekünk, kik szeretünk!
Megnehezited szerepünk.
Hát más nem éppen annyit élt át,

mást nem roskaszt-e annyi vélt vád,
.....
.....
.....

Kinek a szeme omló könnyü,
elmenni annak ilyen könnyü?
Mért bántsz? Én nem bántottalak!

Versed csengése mért pereg?
Ugy tettél, mint a kisgyerek
ki becsöngetett s elszaladt.

Mint látjuk, ez a vers is szonettnek készült, de a második versszak befejező három sora hiányzik belőle. Megvan azonban az első öt sor és a vers vége a két tercínával. Ennek segítségével minden nehézség nélkül felírhatjuk az egész szonett rímképletét: *abba / abba / ccd / eed*.

A vers tartalmi lényege is adva van. A költő itt az előbbi vers részvételtjes, de passzív, tudomásul vevő attitűdje helyett vádló szavakkal ad kifejezést fájdalomának, ahhoz hasonlóan, ahogy a KÉSEI SIRATÓ-ban anyjával teszi. Ha hűek akarunk maradni szándékához, ezt a hangnemet kell továbbfolytatnunk, fokoznunk. Ehhez pedig a költő saját szavait kell segítségül hívnunk.

Lássuk először, hogy milyen rímhívókat kínál nekünk a már meglévő anyag:

Te öngyilkos, micsoda példát
adtál nekünk, kik szeretünk!
Megnehezited szerepünk.

¹ A szóban forgó fordításra Stoll Béla hívja fel a figyelmet a jelen munka végén bővebben is idézett cikkében. James Russell Lowell egyik Kosztolányi által fordított versében található ez a két sor: „*Jaj! mindegyikünk egy lelket sírat. / Az arcunkon ott áll a sírirat.*” (MODERN KÖLTŐK. 1921. III. 30.)

A „*példát*”-ra rímelő végződésel majd a második lépésben lesz dolgunk, előbb a hiányzó hatodik és hetedik sorhoz kell rímshavakat találnunk a „*szereitünk*” és „*szerepünk*” rímhívókra.

A fenti rímpár magától értetődően él azzal a lehetőséggel, hogy a magyar nyelvben a birtokos főnévi és névmási toldalékok összecsengenek a megfelelő személyű igei toldalékokkal. Ezek a rímek könnyen adódók ugyan, de eltérő grammatikai eredetük folytán verstanilag korrektek, és tiszta rímeknek számítanak. Az adott két szó ráadásul három szótagjában is összecseng, vagyis kínrímnek számít, ami inkább virtuóz vagy groteszk, ironikus hatások kiváltására használatos, József Attila azonban, aki előszeretettel él a forma és tartalom kontrasztos kezelésével, komoly verseiben is szívesen használ kínrímeket. Lásd: „*elidőz – szelid őz*” (CSAK AZ OLVASSA).² A három szótagos rímhívókra természetesen nem kell három szótagos rímmel felelni, tökéletesen elég a két szótagos megfeleltetés is, sőt rövid, hangsúlytalan utolsó előtti szótag esetén az egy szótagos is.

Ha belehallgatunk a légben kötetlenül döngicsélő rímfaunába, nemigen kínálják magukat efféle tiszta rímek, és őszintén szólva nem is lennének ajánlatosak. Lemondunk hát az „nk” hangzós végzodésekről, és más kéthangzós összecsengések irányába kezdünk el tapogatózni, az asszonáncok irányába. Alig fogunk hozzá, máris bejelentkezik az első rímshó:

„acsargó habon tovatűnt”.

És már követi is a párja:

*„emlékezően és okádva,
mint aki borba fojt be bünt.”*
(HAZÁM 4. – 1937. máj.)

A „*tűnt*” és a „*bűnt*” lenne tehát a keresett végzodéspár! Ez nagyon jónak látszik, hiszen mindkét szónak bőven van az életműben rokonsága:

*„Talán eltűnök hirtelen,
akár az erdőben a vadnyom.”*
([TALÁN ELTŰNÖK HIRTELEN...] – 1937. nov.)

És, bár melléknévi formában, már nyolc évvel korábban is találkozhatunk vele egy hasonló jelentésű igével együtt:

*„– Hoppsz, hopp! Mint bő parasztleányok
szoknyába suttyant adomája,
elszállsz az ég alól, vagányok
félíg lúdtalpú Attilája;
s tüdő, foltozott fenekedre,
hol aranygyapjas rended hordod,
tátva bámulnak kecske, medve
s szüzek! anyókák! napraforgók!”*
(CSIN-BIN – 1929. júl.)

² Tverdota György hívta fel a figyelmemet arra a közeli rokonságra, amely ezt a rímpárt Babits egyik kései versének, a HÁROM VERS NYÁR ÉS ŐSZ KÖZT ciklusban található RÍMEK-nek egyik fordított elhelyezésű rímpár-jához fűzi. A szóban forgó részlet így szól: „*Még az egész napon át / bolygjuk a nyár vadonát, / de az est már szelid ősz: / szemünk előtt elidőz.*” (Babits Mihály ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEI. Magyar Helikon, 1971. 415.)

S most lássuk a „*bűnt*”! Ezzel a József Attila-i kulcsszóval és származékaival a költő többszoros versében találkozhatunk. Válasszunk ki közülük egyet egy olyan nagyjívű töredékből, amelyben főszerepet játszik, és amelynek mindjárt az első versszakában két alakban is előfordul, az egyikben jelzőjével együtt:

BŰNÖS

*Azért jöttem, hogy följelentsem
magam, mert nem bírom tovább
adni a szendét, ostobát.
Szóltanabb, némább bűne nincsen
enyémnél senkinek, bevallom.
Szeretném, hogyha itt, te vád,
szemtől szemembe mondanád
a bűnt. Mert nem lehet meghalnom.*

Ennek a bizonytalan keletkezésű, de 1935-től nem korábbi és 1936 decemberétől nem későbbi versnek EGY BŰNTETŐTÖRVÉNSZÉKI TÁRGYALÁS IRATAIBÓL a címe. A benne szereplő BŰNÖS, aki a későbbiekben VÁDLOTT, mint látjuk, azért jött a bíróságra, mert bűnösnek érzi magát, de nem tudja, hogy mi a bűne. József Attila kései költészetének egyik központi témája ez, és már a fenti töredékben is jelentkezik, folytatásra vár.

Láthatjuk tehát, hogy mindkét választott szavunknak, illetve származékuknak helye van a hiányzó sorok tervbe vett pótlásában. Vegyük elő újra azt a helyet, ahol szerepeltetni kívánjuk őket:

Te öngyilkos, micsoda példát
adtál nekünk, kik szeretünk!
Megnehezited szerepünk.
Hát más nem éppen annyit élt át,

mást nem roskaszt-e annyi vélt vád,

Itt, jól láthatóan, egy kérdő mondat szakadt félbe, és azt vagy egy alanyesetben, vagy egy tárgy esetben lévő főnévvel lehet befejezni. A fenti rímhívókra csakis a tárgy esetes szó felel meg, tehát a „*bűnt*”. Ehhez jelzői ajánlatot is kaptunk a fentiekben, amellyel kiegészítve „*néma bűnt*” lesz. Mit lehet ezzel a jelzős összetétellel kezdeni? – „Hordozni” lehet. Visszatérni tehát a cselekvő ígére. Próbáljuk meg!

mást nem roskaszt-e annyi vélt vád,
nem hordoz annyi néma bűnt,

mint ki? – adódik a kérdés:

mint társa, ki most továbbúnt?

Ez formailag rendben volna, a fordított helyzetű rímpár szépen beilleszkedik a versbe, de a második sor igéjéhez túlságosan könnyed igekötő a „tova”. Az a „hely”, ahová a halott tűnt, nem lehet tetszőleges és ideiglenes, hanem súlyosan adott és végleges. Nem valamely konkrét hely az általánosságában sem, mint a sír, hanem valami merőben elvont régió, ahonnan lehetetlen visszatérni. Lássuk, mik azok a sűrűn előforduló,

halálrokon elvontságok József Attilánál, amelyek itt kulcsszavakként jöhetnek számításba! Ilyen szerintem az „úr”, a „semmi”, a „hallgatás”, a „csend”, a „némaság”. Vegyük szemügyre a legutóbbit, mert annak van megfelelő hosszúságú hangalakja, és nem oldható fel, mint a hasonló hosszúságú „hallgatás”.

*„Ezüst sötétség némasága
holdat lakatol a világra.”
(TÉLI ÉJSZAKA – 1932. dec.)*

Nézzünk egy másik verset, amelyben kétszer is megjelenik a keresett szó:

*„A fán a levelek
lassan lengenek.
Már mind görbe, sárga
s konnyadt, puha.*

*Egy hallgatag madár
köztük föl-le jár,
mintha kalitkája
volna a fa.*

*Igy csinál lelkem is.
Jár-kei bennem is,
ágról-ágra lépked
egy némaság.*

*Szállhatnék – nem merek.
Meghajlik, remeg
a gally, vár és lépked
a némaság.”
(A FÁN A LEVELEK – 1934. szept.)*

És egy harmadikat, amelyben már fenyegető, komor jelentésében szerepel:

*„Ez ideránt, az odahúz, mind fogdos, vartyog, taszigál,
de észre egyikük sem veszi púpomat,
mit úgy hordok, mint örült anya magzatát,
amellyel némaságot szül – azt hiszi ő –
vagy ősi, tiszta úrt.”*

(SZÜRKÜLET – 1934)

És végül a negyediket a „néma” szó népes rokonságából, ahol még -ság, -ség képzős alakban találjuk:

*„Nyafog a táj, de néha némaság
jut az eszébe s új derűt lel abban.”
(BALATONSZÁRSZÓ – 1936. szept.)*

Most pedig képezzünk verssort választott szavunkkal, illesszük be azt a fentebb kifogásolt sor helyébe:

mást nem roskaszt-e annyi vélt vád,
nem hordoz annyi néma bűnt,
mint te, a némaságba tűnt?

És most induljunk el a „*példát*”, „*élt át*” és „*vélt vád*” rímhívókra adandó válasz felkutatására. Egy szótagú „é”, „á” magánhangzós szavakból álló összetételek még szép számmal kínálkoznak, de olyat kell keresnünk, amely már nem a kérdő mondatok sorát folytatja, hanem ítéletalkotásra képesít, és közvetlenül állítható a vád szolgálatába. Az már elhangzott szemrehányásként, hogy ez a tett rossz példa, és megnehezíti a társak dolgát, de érezzük, hogy ide valami erősebb kifejezés kell, valami szenvedélyesebb vád. Hol is találhatnánk erre külön példát, mint a már említett KÉSEI SIRATÓ-ban:

*„Tőlem elvetted, kukacoknak adtad
 édes emléőd s magad.
 Vigasztaltad fiad és pirongettad
 s lám, csalárd, hazug volt kedves szavad.”*

Igen, erről van szó: a szavak hiteléről! A szavakéről, amelyek vigasztalók, kedvesek és mindennek summázatául, szépek – amint azt címként és programként is hirdeti a költő folyóirata, a *Szép Szó*. De helyt is kell állani értük, különben csalárdsággá, hazugsággá válnak. Legalábbis úgy ítéli meg fájdalom szülte indulatában a költő. Vajon nem az alábbi sor kívánkozik ki belőle?

Sok szép szavad csak ennyit ért hát!

Bizonyára ez vagy valami nagyon hasonló. Lássuk ezek után, hogy is szól az ily módon kiegészített töredék:

Te öngyilkos, micsoda példát
 adtál nekünk, kik szeretünk!
 Megnehezítetted szerepünk.
 Hát más nem éppen ennyit élt át,

mást nem roskaszt-e annyi vélt vád,
nem hordoz annyi néma bűnt,
mint te, a némaságba tűnt?
Sok szép szavad csak ennyit ért hát!

Kinek a szeme omló könnyü,
 elmenni annak ilyen könnyü?
 Mért bántsz? Én nem bántottalak!

Versed csengése mért pereg?
 Ugy tettél, mint a kisgyerek
 ki becsöngetett s elszaladt.

Nekem a fenti háromsornyi betoldás annyira kézenfekvőnek tűnik, hogy már-már gyanakodni kezdek, nem szántszándékkal hagyta-e József Attila befejezetlenül ezt a verset. – Talán mégsem akart véglegesen pálcát törni sem barátja öngyilkossága, sem

a maga hol felszínre törő, hol mélybe szorított halálvágya fölött, amely nyolc hónap múlva az ő életének is véget vetett?

Felmerülhet persze egy másik ok is, amit számításba sem vettem, amikor ezt a verset a Juhász Gyula öngyilkosságával kapcsolatos „triptichon” középső darabjaként jelöltem meg. Arra a lehetőségre gondolok, hogy a két első vers közül ez mégsem a második, hanem az első. Lazább szerkezete s néhány kissé erőltetettnek ható szóválasztása, mint a „szerepünk” rímzó vagy a „pereg” rímhívó, ezt látszik erősíteni. (Bár az utóbbinál, hogyha jobban belemélyedünk a költői logikába, csodálkozásra késztet az a lelemény, ahogyan ezzel a szóval az omló, azaz pergő könnyek látványát átvezeti a berregő, illetve pergő csengőhang akusztikus szférájába.) Mint a töredékek többségének, keltezése nincs, csak a külső eseményekből adódó referenciák határolják be keletkezésének idejét. Első versként akkor jöhet számításba, ha ugyanazon a napon íródott, mint a MEGHALT JUHÁSZ GYULA. Ez pedig egyáltalán nem lehetetlen: József Attilánál bőven van példa hasonló teljesítményekre. Ha így történt, ez a vers azért maradt töredékben, mert a költő jobb, a célra alkalmasabb megoldással helyettesítette.

József Attila ama verseinek sora, amelyekben a halál ilyen vagy olyan módon jelen van, szinte az egész költői pályát végigkíséri, utolsó éveiben pedig annyira megszaporodik és intenzívvé válik, hogy a jelenséggel kapcsolatban nem túlzás halálversekről beszélnünk, a már elfogadott bűnversek mintájára.³ A bűn- és a halálversek többnyire szorosan összefonódnak, besorolásukat itt is, mint más, tartalmilag egymást átfedő versek esetében, az dönti el, hogy az adott műben melyik elem van túlsúlyban. A feladat megoldása még hosszás, elmélyült munkát igényel.

Végezetül térjünk rá a Juhász Gyula halálához kapcsolódó „triptichon” harmadik darabjára, amelyhez az utóbbi évtized egyik legfontosabb irodalomtörténeti szenzációja fűződik: Stoll Béla textológus, a kritikai összkiadás gondozója az *Irodalomismeret* 2000. évi 4. számában megjelent cikkében⁴ nemcsak azt bizonyítja be, hogy ez a nyolcsoros vers, amely az eredeti szonett két tercínájának elhagyásával és két szó megváltoztatásával keletkezett, magának József Attilának a *sírírata*, hanem azt is, hogy ebben ez a költő *utolsó verse*. Halála napján, 1937. december 3-án adta postára kiadójának, Cserépfalvi Imrének írt levelével együtt.

Az eredeti nyolc sor így szól:

„Szól a telefon, fáj a hír,
hogy megölted magad, barátom,
és konokul fekszel az ágyon.
A bolondok között se bírt

szíved a sorssal. Sehol írt
nem leltél arra, hogy ne fájjon
a képzelt kín e földi tájon,
mely békén nyitja, lám, a sírt.”

A megváltoztatott pedig így:

„Szól a telefon, fáj a hír,
hogy megölted magad, barátom,
hogy konokul fekszel az ágyon.
A bolondok között se bírt

szíved a sorssal. Sehol írt
nem leltél arra, hogy ne fájjon
a képzelt kín e földi tájon,
mely békén nyitja most a sírt.”

(Kiemelések tőlem: M. L.)

³ A bűnversek kérdésével napjainkban Tverdota György egyetemi előadásai foglalkoznak behatóan, és ZORD BŰNÖS VAGYOK címmel küszöbön áll ezek megjelentetése is. Tőle reméljük, hogy ezt követően a halálverseket is fölveszi kutatási programjába. (A Szerző kéziratossági közlése alapján.)

⁴ Stoll Béla: JÓZSEF ATTILA UTOLSÓ VERSE. (*Irodalomismeret*, XI. évfolyam, 2000. 4. szám. Megjelent 2000. december 27–28.)

Hadd idézzem itt szó szerint Stoll Bélát, akivel e tárgyat illetően teljes mértékben egyetérttek: *„Véleményem szerint az 1937. december 3-án [kelt] nyolc sor nem pusztá változata a Juhász Gyula-búcsúztató első nyolc sorának, hanem önálló műalkotás. A két szöveg közötti különbségek igen jelentősek. A szonettből kétszakaszos vers lett. Értelemszerűen elmaradt a cím és a szonett két Juhász Gyulára utaló hármasa. A nyolcadik sor lám szava a Juhász Gyuláról szóló versben megtörtént eseményre utal, ezt a szót mostra változtatta, »a legközelebbi jövőben, azonnal, tüstént, ezután« értelemben. Igen fontos különbség, hogy az egyik vers Juhász Gyula »sírirat«-a, a másik saját magáé.”*

Ehhez csak azt az apróságot tennem hozzá, hogy én a két szöveg között nem egy-, hanem kétszónyi különbséget észlelek. A harmadik sor, *„és konokul fekszel az ágyon”* „és”-ét is felcserélte „hogy”-ra, tehát egy mellérendelő kötőszót alárendelővel helyettesített, miáltal az adott szakaszban a végleges tény nyomatékosító ismétlődést hozott létre: *„hogy megölted magad, barátom, / hogy konokul fekszel az ágyon.”*

Stoll Bélától a fentiekén kívül még egy fontos megállapítást kívánok idézni: *„A vers önmagában is cáfolhatja azt az újból és újból felmelegített dilettáns, hatásvadászó véleményt, mely szerint József Attila halálát nem öngyilkosság, hanem véletlen baleset okozta.”*

Ezzel a véleménnyel is a legmesszebbmenőkig egyetérttek. Az a kérdés azonban, hogy milyen érveim vannak erre, és magam hogyan képzelem el József Attila életének a tragikus öngyilkossághoz vezető végső szakaszát, túlnő jelen vállalkozásom keretén. Ennek kifejtéséhez újabb, nagyobb lélegzetű nekifohászkodásra van szükség.

Budapest, 2010. január 27.

Nádasdy Ádám

RÉSZLETEK EGY ÚJ „LEAR KIRÁLY”- FORDÍTÁSBÓL

A nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház felkérésére nemrég készítettem el Shakespeare LEAR KIRÁLY-ának új fordítását. A darab Telihay Péter rendezésében kerül színre 2010. május 15-én. A darabból már számos magyar fordítás készült: Jakab István és Vajda Péter (1838), Vörösmarty Mihály (1856; átdolgozta Arany János, 1865; átdolgozta Szabó Lőrinc, 1955), Zigány Árpád (1899), Kosztolányi Dezső (1936), Füst Milán (1955), Mészöly Dezső (1986), Jánosházy György (2002).¹ Munkám során a régebbi fordításokat nagy figyelemmel forgattam (főleg a Vörösmarty–Szabó-, Mészöly-, ill. Jánosházy-fordítást), de mindig csak utólagos kontroll céljából: rajtuk keresztül tudtam ellenőrizni, hogy nem hagytam-e ki valamit. Az is előfordult, hogy esetleges félreértéseimre mintegy kórusban hívták föl a figyelmemet, de tőlük ötleteket, szövegrészeket nem vettem át, akkor sem, ha – az utólagos egybevetés során – azt kellett találnom, hogy egy-egy megoldásuk jobb vagy szebb, mint az enyém.

A LEAR KIRÁLY fordítója hamar szembesül azzal a dilemmával, hogy a mű két némileg eltérő ősváltozatban létezik: az 1608-ban kinyomtatott, csak ezt a darabot tartalmazó ún. Kvartóban, ill. az 1623-ban, Shakespeare halála után megjelent, összes darabját